

**לעילוי נשמה
הרב חפץ בן אסתר זצ"ל
פרשת שלח לך**

שבת מברכים חודש תמוז

עלון חידושי תורה ושאלות על **פרשת השבוע** וענייניא דיומא מ - א' ועד ת' ממפרשי ומדרשי חז"ל
התשובות מסודרות לפי סדר א-ב

בפרשה 119 פסוקים = **אחד יחיד ומיוחד, דמעה**

מתוך הפיוט אחד יחיד ומיוחד "דת תורתו הקפיינו בתינו"ג מצות הקתינו"ג – שהוא רמז לציצית
אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות (תענית כט א) – דמעה

בפרשה 3 מצוות מתוכן 2 מצוות עשה ו-1 מצוות לא תעשה. (ספר החינוך)

עשה: חלה ☑ ציצית. **לא תעשה:** שלא נתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים

מולד חודש תמוז יהיה ביום שבת בשעה 13, 9 דקות ו-10 חלקים.

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת. (במדבר טו-לב). אמר הקב"ה למשה: מפני מה חילל זה את השבת? אמר משה לפניו: ריבונו של עולם איני יודע. אמר לו הקב"ה למשה: כי בכל ששת ימי החול יש לו לישראל תפילין בראשו ובורועו ורואה אותם וחוזר ממעשיו, אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובורועו לכן חילל את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה: משה צא וברור להם מצוה אחת שיהיו נוהגים בה בשבתות ובימים טובים. זה מצות ציצית, שנאמר: **דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על פנפי בגדיהם לדרתם** וגו' **וראייתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' הנה** וגו' (במדבר טו-לז). ואין לדרתם אלא - לדור תם. ואין תם - אלא יעקב, שנאמר: **ויעקב איש תם** (בראשית כה כז). תם מגזל, תם מגילוי עריות, תם משפיכות דמים. לפיכך הביאורו ונתנהו אצל עול מלכות שמים שהיא חמורה, שמתחילים - **שמע ישראל ה' הנה ה' אלהינו ה' הנה אחד**. ומסיימים - **ועשו להם ציצית** וגו'. הא למדת שקלה שבמצוות הרי היא כחמורה, וחמורה הרי היא כקל. (תנא דבי אליהו רבה פרק כו). כתב המג"א (או"ח כ ג) מאי בעי הכא לגבי ציצית לומר שהם תמימים מג' עבירות הללו? אלא על כרחך הכי קאמר, שיעשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ולא על בגדי עכו"ם, וקשה, למה באמת? לזה אמר: "לדורתם", לדור תם מגזל וגילוי עריות ושפיכות דמים. אבל העכו"ם חשוודין עליהם, ואיכא למיחש שמא יתלוה עמו בדרך ויהרגו או יגזלו ממנו.

והיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' הנה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. (טו טז)
ל"ב חוטמים בציצית, **ב' בראשית** פרא א-להים ל' לעיני כל ישראל, ה' חוטמים, ה' קשרים, הרי י"ג כנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. דרשו חז"ל ראה ציצית וזכור מצות תפילין, לכך כל הלכותיו כתיבת וזכרתם, **ז' שבעה** אותיות של שעטנ"ז ג"ץ. דאיתא בגמרא (מנחות כט ב) אמר רבא שבעה אותיות צריכות שלשה זיוגין ואלו הן **שעטנ"ז ג"ץ**. פרש"י - ג' תגין קטנים בכל אחת בשין רגל השמאלית וכן בעין בראש הרגל הפנימי וכן כולם ואותם ג' תגין אחד נוטה לימין ואחד נוטה לשמאל ואחד למעלה. כ' כשר שנאמר (שמות יג ט) **למען תהיה תורת ה' הנה בפיה מן המותר** בפ"ך (שבת קא א) שרק בעור של בעלי החיים המותרים באכילה מותר להשתמש לעשיית תפילין. כ' כתיבה לשמה - שלא יחתוך פרשה מספר תורה וישים בתפילין. ר' רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. ת' תיתורא, מ' מעברתא, מ' מרובעות (שו"ע או"ח לב) **א"נ ז' שבעה** ראשים בשני השיני"ם, כ' כרוכים בשיער ר' ת' תפורין בגדין, (שבת כז א) מ' מוקפין בגויל (מנחות כט א), **לבבכם ואחרי עיניכם** ר"ת **עול**, רמז לדאיתא בחז"ל (ברכות יד ב) המניח תפילין וקורא ק"ש ומתעטף בציצית הרי זה מקבל עליו עול מלכות שמים שלמה. (רבינו אפרים).

כתב הטור (או"ח סימן כד) - גדולה מצות ציצית, ששקולה כנגד כל המצוות, דכתיב: **וראייתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' הנה** (במדבר טו טז) ציצית עולה ת"ר, וחי' חוטמים - י"ג, הרי תרי"ג. אף על פי שהוא כתוב חסר יו"ד, מפרש בתנחומא, ג' פעמים כתיב **ציצית** בפרשת ציצית, וחד מינייהו **לציצית**, שדי ל' לכולהו והיא השלמת המנין. איתא במדרש המנין. איתא במדרש (ילקוט"ש עה"ת ש"ג) רבי שמעון בן יוחאי אומר: כל הזהיר בציצית זוכה ורואה פני שכינה, כתיב הכא **וראייתם אתו** וכתוב התם **את ה' הנה אלהיך תירא ואתו תעבד** (דברים ו יג). איתא בגמרא (שבת לב ב) ריש לקיש אמר: כל הזהיר במצות ציצית, זוכה שמשמשים לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים, שנאמר: **אשר יחזיקו עשרה אנשים מפל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי** וגו' (זכריה ח ג) וכל המבטל מצות ציצית, עליו נאמר (איוב לה יג): **לאחזו בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ככל עת יהיו בגדיה לבנים** (קהלת ט ח) זו מצות ציצית; **וישמן על ראשך אל תחסר** (שם) זו מצות תפילין (שבת קנא א). רב ר' אליעזר בן יעקב אומר: כל מי שיש לו תפילין בראשו ובורועו ומזוזה בפתחו וציצית בבגדו, מובטח לו שלא יחטא, שנאמר: **והחוט המושלש לא מבהרה יתקן** (קהלת ד יב) ואומר: **הנה מלאך ה' הנה סביב ליראיו ויחלצם** (תהלים לד ח) (מנחות מג ב). כתב הרוקח - **לעתיד ת"ש מן האומות יהיה בכל כנף יהודי דכתיב** (במדבר טו לה) **על ציצית הפנף, כמניין על ציצית** בגימטריא 700 (בכתיב מלא) אנשים יהיה. פרש"י - **בכנף איש יהודי**. בשכר הכנף יחזיקו בכנף עשרה אנשים מכל לשון, הרי שבע מאות לשבעים לשון, וארבע כנפות יש לו, הרי אלפים ושמונה מאות. כתב ספר הדרושים - בשם הארז"ל הזהיר בציצית, משמשין לו לעתיד לבא אלף ות"ת עבדים. כי שם שדי-ב' ב' צירופים [כזה: שדי-ד, ד"ש, ש"ד, ד"ש, י"ש, ד"ש], הנה בששה, עולה אלף ת"ת, דהיינו ו' פעמים אות ש' לבדה, ונשאר ד"י לבד, והנה ו' פעמים ד"י גימטריא חנוך. והסוד הוא, כי זהו ציצית של מטטרו"ן, כי הלובש ציצית של מטטרו"ן, הוא בסוד עבד, ישמשו לו עבדים כמנין אלף ת"ת. הגהת מוה"ר נתן שפירא - והענין הוא, כי מטטרו"ן שר הפנים, שמספרו אלף עם הכולל, וגם מטטרו"ן הוא מספר שדי-ד, ושם שדי-ב' ב' צירופים כנ"ל, הרי ב' אלפים ות"ת כמו שאמר רז"ל. (פרי עץ חיים שער הציצית סוף פרק ו').

כתב הרב חיים פלאגי - כתבו התוספות (מנחות מ"ג ע"ב ד"ה חותם), שהציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה, כדאיתא בפרק במה אשה (שבת נב ב) כבלא דעבדא תנן ע"כ. [פרש"י - חותם שעושין לעבד בכסותו לסימן הוכחה שהוא עבד]. והיינו דאמר (בשבת דף ל"ב ב) הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ות"ת עבדים. שהוא מידה כנגד מידה, כמו שזה קיים מצות ציצית להורות שהוא עבד להקב"ה, זה גמולו שיזכה שיהיה לו כל כך עבדים משמשים לו לעתיד לבוא. (יפה ללב חלק א', ע' נג) כתב החפץ חיים - וצריך ליתן טעם למנין זה, וגם צדוק הכתוב עשרה אנשים מכל לשונות הגוים, היה לו לאמר בקצרה ובאו שבע מאות אנשים החזיקו בכנף איש יהודי. ונ"ל לפי שידוע שכל אחד מיראל אפילו הגרוע שבהם שקול כנגד שבעים מעובדי כוכבים, (אפילו אם ירצו לקיים העניינים שצטוו בני נח), ורמז לדבר דכתיב (דברים לב, ח) **יצב גבלת עמים למספר בני ישראל**, וידוע שכשישראל צריכין להמשיך קדושת ה' עליהן צריכין על כל פנים להתקבץ בי עשרה לכל דבר שבקדושה, כידוע מאמרם ז"ל (סנהדרין לט, א) דכל בי עשרה שכינתא שריא, ועל כן לעתיד לבא כשתינתן דעה לכל העובדי כוכבים שגם הם ירצו להדבק למלך ה' ולהמשיך קדושתו עליהם, ירצו להתדבק ביחד לפי ערך מנין ישראל ועולה לפחות שבע מאות, והוא מאמר הכתוב ובאו **עשרה אנשים מפל לשונות הגוים** וגו', כי איש איש מכל לשון של עובדי כוכבים שעולה שבעים הוא לפי מנין אמתי רק אחד מיראל, על כן צריך לפחות עשרה אנשים מכל לשון ולשון, אך זה ידעו שבלתי ישראל לא ירצה הקב"ה להמשיך קדושתו על עובדי כוכבים בשום אופן, כמו שאמר חז"ל (ברכות ז, א) ג' דברים ביקש משה רבינו מלפני הש"י, ואחד מהן הוא שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים, ונתן לו, שנאמר (שמות לג, טו) **ונפלינו אני ועמך מפל העם** וגו', והשיב לו ה' **גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה**, על כן יראו להכניע את עצמם תחת יד ישראל, וביותר תחת יד המקיימי מצות ציצית, שזו המצוה היא סגולה להמשיך עליהם אור ה', כמאמרם (מנחות מג, ב) שכל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה, כדי שבאמצעותן ישרה אלקים ית' קדושתו עליהם גם כן, וזהו ובאו **עשרה אנשים** וגו' **והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר גלפה עמכם**, ופן תאמרו למה לנו להצטרף עמכם, כי שמענו אלקים עמכם, כמה דכתיב **ונפלינו אני ועמך** וגו', ורק באמצעותכם ירצה הקב"ה להתדבק עם המנין שלנו גם כן. (מחנה ישראל להפץ חיים, שער האחרון, פרק ב' בהג"ה)

וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני י-הנה. (יד לו) פרש"י - באותה מיתה ההגונה להם, מדה פנגד מדה. הם חטאו בלשון, ונשמרבו לשונם עד טבורם, ותולעים יוצאים מלשונם ונכאין לתוך טבורם. לקד נאמר: במגפה, ולא נאמר 'במגפה'. וזהו לפני ה' באותה הראיה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שהוא מודד מדה פנגד מדה (סוטה ל"ה ע"א). כתב הכלי יקר - לפי שנאמר (תהלים נח, ד) זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי קנב. והתינוק כשהוא במעי אמו אז הטבור עומד במקום הפה כי פיו סתום וטבורו פתוח, ומאחר שגם בבטן תעו דוברי כזב דומה כאלו גם במעי אמה פיהם פתוח לומר כזב ושקר ושם הטבור במקום פה, ע"כ נשתרבו לשונם עד טבורם לפי שבכל פה אכלו וכילו את הארץ בלשון שקר שלהם ונראה העונש בב' מקומות אלו כי הם מקום החטא. ד"א לפי שא"י נקרא טבור הארץ (יחזקאל לה, יב) כי הוא באמצע הישוב כמו הטבור שבאמצע הגוף ע"כ נראה העונש במקום טבורם לפי שספרו לשון הרע על ארץ זו היושבת על טבור הארץ. כתב החיד"א - והוא רמוז בפסוק (יד כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת ר"ת מלשונם תולעים יוצאות לטבורם על דיבת הארץ.

שאלות

- א. פסוק בפרשתנו המתחיל ומסתיים באותן שלוש התיבות. מה הטעם שכופלן.
- ב. מה הטעם שנוהגים כאשר שמים ציצית בטלית וצריך לקצרם שאינם חותכים בסכין אלא נושכים בשיניים.
- ג. וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי י-הנה כלם אנשים ראשי בני ישראל המה. (ג א) פרש"י - כל "אנשים" שבמקרא - לשון חשיבות; ואותה שעה פשרים היו. לכאורה קשה שהרי להלן כתיב (ג כו) ויכלכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה. פרש"י - להקיש הליכתן לביאתן: מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה.
- ד. למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי. (ג יא) מפני מה תלה הכתוב כאן את מנשה ביוסף, יותר מאשר אפרים, ואילו בשאר המקומות תלה הכתוב את אפרים ביוסף ולא את מנשה.
- ה. ונניחו אתו במשקמך פי לא פרש מה יעשה לו. (טו לד) פרש"י - לא היו יודעים באיזו מיתה ימות; אבל יודעים היו שהמחלה שפיתתה. לכאורה כיצד דנהו למיתה דהא התראת ספק היא לפי שלא חייב מיתה עד שיודיעוהו באיזו מיתה הוא נהרג.
- ו. ראה בהפטרה שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלושה ימים.
- ז. אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשפן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון. (יד ל) מה הטעם שהקדים את כלב לפני יהושע למרות חשיבותו של יהושע.
- ח. וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי י-הנה (ג א) משמע שמשה רבינו שלח אותם, ואילו לעיל נאמר (ג ב) איש אַחַד איש אַחַד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלְחוּ כָל נָשִׂיא בָהֶם. משמע שכל ישראל יהיו השולחים.
- ח. לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה. (ג ו) שם נוסף לאביו של כלב.
- ט. ועתה השבעו נא לי בן-הנה כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת. (יהושע ב יב) רחב אומרת כי עשיתי עמכם חסד ומבקשת מהם אות אמת. הם עונים לה ונקה בנת י-הנה לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת. מה ההבדל בין חסד לבין אמת.
- י. מה הטעם שבמחשבת עבודה זרה נחשבת למעשה מה שאין כן בשאר עבירות וק"ל מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה.
- כ. איש אַחַד איש אַחַד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלְחוּ כָל נָשִׂיא בָהֶם. (ג ב) מה הטעם ששבת לוי לא נשלחו לתור את הארץ.
- כ. ואלה שמותם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שְׁמוּעַ בֶּן זְפוּר. (ג ד) סדר שמותיהם של המרגלים אינו כסדר הולדתם ולא כסדר דגליהם וגם לא לפי מספר הפקודים של כל שבט ושבת, מדוע הוזכרו בסדר זה?
- ל. מה הטעם שאסור להיכנס לבית הקברות כשהוא לבוש בציצית כשהם מגולות וכן בתפילין.
- מ. איש אַחַד איש אַחַד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלְחוּ כָל נָשִׂיא בָהֶם. (ג ב) לכאורה שמות המרגלים המפורשים בפרשה אינם אותם שמות נשיאי ישראל, לעיל כשמנו את ישראל (א ה-טו) וכן כשהקריבו את קרבנם בחנוכת המזבח (ז יב-פג). וכן כשנפתרו שמות הנשיאים שהלכו בראש צבאות ישראל במסעיהם במדבר (י יז-כז).
- מ. מה הטעם שבמגילת איכה ברוב האלפא ביתא הפסוק מתחיל באות פ' קודם לפסוק המתחיל באות ע' - היפך הסדר הנכון. (מלכד פרק א)
- נ. ועתה יגדל נא פח א-דני כאשר דברת לאמר. (יד יז) מה הטעם דכתיב י רבתי.
- נ. מה המשותף בין: נריה, ברוך, שריה, מחסיה, ירמיה, חלקיה, חנמאל ושלום.
- ס. ויהם כלב את העם אל משה (ג ל) איתא בגמרא (סוטה לה א) אמר רבא: שהיטין בדברים. פתח יהושע, דקא משתעי אפרי ליה: דין ראש קטיעה? מלל? אמר: אי משתעינא - אפרי בי מילתא וחסמין לי. [זה הראש הקטוע] שאין לו בנים, והוא ראש משפחה בלא משפחה [ידבר]? ומה לו לדבר על ארץ ישראל. לכאורה קשה שהרי באותה שעה היה יהושע בן מ"ב שנים בלבד ועדיין ראוי להוליד בנים ובני בנים? ועוד איתא בגמרא שהיו ליהושע בנות, (מגילה יד ב) אם כן היו לו יורשים כמו בנות צלפחד. ועוד וכי מי שאין לו בנים לא יכול לדבר בשבחה של ארץ ישראל?
- ע. והיה באכלכם מלקח הארץ תרימו תרומה לי-הנה. (טו ט). כתיב בהושע (ב יא) ונקחתי דגני בעתה ותירושי במועדו. ואילו בדברים (יא יז) כתיב ואספת דגנך ותירשך ויזקחך. בזכות מי הדגן גדל?
- פ. מה משותף לציץ ולחושן של הכהן הגדול וגם לציצית.
- צ. כלם אנשים ראשי בני ישראל המה (ג א). פרש"י - כל "אנשים" שבמקרא - לשון חשיבות; ואותה שעה פשרים היו. לכאורה קשה מהגמרא: אמר אפ"י - גמירי, טבא לא הוי בישא [אדם טוב אינו מתהפך לרע]. [ברכות כט א] ואיך יצא מאנשים חשובים וכשרים נשיאי ישראל מכשול גדול שכזה.
- ק. מספר הימים שישנם מראש חודש תמוז ועד יום הכפורים, והם הכנה לימי התשובה.
- ר. וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי י-הנה (ג א) שם המדבר שבו היו עומדים היה מדבר פארן, אך המקום שממנו נשלחו המרגלים היה קדש ברנע. שנאמר (יהושע יז ז) בן ארבעים שנה בשלח משה עבד י-הנה אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ. שם נוסף למקום זה.
- ר. אשר עין בעין נראה אותה י-הנה ונענך עמד עליהם ובעמד ענן אותה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. (יד יז) תרגום אונקלוס - דבעיניהון קוז וכן תרגום יונתן - דבעיניהון קמוון. לכאורה כפל לשון הוא עין בעין.
- ש. מה הטעם שמתעטפים בציצית תחילה קודם הנחת תפילין, ולא ההיפך.
- ת. ויקרא משה להושע בן נון יהושע. (ג טז) פרש"י - התפלל עליו 'יהושע' מעצת מרגלים'. מה הטעם שמשה לא התפלל על כלב ועל שאר המרגלים.
- ת. ונתשא כל העדה ונתנו את קולם ויכפו העם בלילה ההוא. (יד א) לכאורה התיבה את מיותרת. הול"ל: ונתשא כל העדה ונתנו קולם ויכפו העם בלילה ההוא. וק"ל אכין ורקין מיעוטינן אתין וגמין רביין. התיבה את מה בא רבות.

תשובות

- א. **אני י-הוה א-להיכם** אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים **אני י-הוה א-להיכם**. פרש"י - עוד, למה נאמר? שלא יאמרו ישראל: מפני מה אמר המקום? לא שנעשה ונטל שקר? אנו לא עושים ולא נוטלים שקר! על פרקכם אני מלפכם. כתב הא"ע - אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לא-להים על כן אמרתי לכם אני ה' א-להיכם. *
- ב. ברזל פוסל בגניעה - שבהפרזתו נברא לקצר ימיו של אדם, והמנוח נברא להאריך ימיו של אדם; אינו בדין שיונה המקצר על המאריך. (משנה מדות ג ד) ואיתא בגמרא (שבת לב ב) בעוון ציצית בניו מתים כשהם קטנים. אם כן הציצית נברא להאריך ימיו של האדם ואינו בדין שיונה המקצר ולכן אין חותכין אותו כמו בשבת. (טעמי המנהגים בשם מסורת הברית) ויפסוק אותם בשיניים שהם ל"ב, ויעסקו בחוטין שהן ל"ב. (הש"ה, מטה משה)
- ג. גאוותם העבירה אותם על דעתם וחשבו בדעתם שנבחרו לא בתור שלוחים בעלמא לספר מה שיראו אלא בתור דיינים הפוסקים להכריע ולהחליט על עיקר ענין ביאת הארץ אם זה אפשרי וכדאי. לפי שהגאווה מקלקלת את האמונה וכשנבחרו נתגאו ונתקלקלו. (ברכת פרץ) א"נ בשעת המינוי עדיין כשרים היו ומיד אחר המינוי הפכו לרשעים, לפי שמיד אחר שנהיו שלוחיהם של רשעים למדו ממעשיהם ונעשו כמו המשלחים עצמם. (גור אריה)
- ד. דיבה שניהם הוציאו - יוסף הוציא דיבה על אחיו, מנשה הוציא דיבה על הארץ. (חזקוני, ר"ח פלטיאל) ולעיל ייחס את אפרים אחר יוסף (א לב) ל**בני יוסף לבני אפרים** מפני שיוסף הקדים את אפרים למנשה. שנאמר (בראשית מח כ) **וישם את אפרים לפני מנשה**. (משיבת נפש)
- ה. והוא שעה היתה. א"נ שמה התרו בו בד' מיתות והתיר עצמו למיתה. (מושב זקנים)
- ו. **ונחבתם שמה שלשלת ימים עד שוב ה'דפים ואמר תלכו לדרככם**. (הושע ב טו). כתיב (אסתר ד טז) **וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשלת ימים ונחבתם יום** ולמה שלשה ימים? לפי שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים. וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע. או לכם להצטער אלא שלשה ימים, שנאמר (יהושע ב טז) **ונחבתם שמה שלשלת ימים**. וכן את מוצא ביונה (ב, א-יא) **ונהי יונה במעי הדג שלשה ימים**. **ויאמר י-הוה לדג ונקא את יונה אל הכיפה**. (הושע ו ב) **ויחננו מימים ביום השלישי קמנו ונחיה לפניו**. לכך גזרה שלשה ימים. (מדרש תהלים כב) * זרין היה והקדים את המצוה, שנאמר (יד ל) **ויחס פלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה**, ואילו יהושע שתק ולא מיחה, ורק לאחר שפרץ המרד נאמר: **ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן המרים את הארץ קרעו בגדיהם**. **ויאמרו**.. טובה הארץ מאד מאד, לפיכך מדדו לו כמדתו. (אזנים לתורה)
- ח. חזרו בהם ישראל מהשלוחות בשעה שהבינו שהשלוחים יהיו נשיאי העם, לפי שמלאכת הריגול הינה מסוכנת, אלא שעד עתה סברו שקטני העם יהיו השלוחים לפיכך לא חששו לסכנם. ולכן שלחם משה רבינו בעצמו כי הם לא היו מתרצים בדבר. (ר"מ אלשיך)
- ח. תצרון - דכתיב (ד"ה ב יח) **וכלב בן חצרון הוליד את עוזבה אשה ואת ירעאל ואלה בניו ישר ושובב וארדון**. ואיתא בגמרא (סוטה יא ב) **בן חצרון? בן יפנה הוא! בן יפנה מצעצע מרגלים**. פרש"י - תירוץ הוא דקא מתיר לעולם בן חצרון הוא ולמה נקרא בן יפנה על שם מעשיו. *
- ט. טובה שאדם עושה לחברו מחדש נקראת 'חסד', ומה שאדם משלם טובה לחברו על שעשה עמו מכבד טובה נקרא 'אמת', כי הוא מחויב לעשות לו זאת. וזהו שכתוב כאן **עשיתי עמכם חסד** שהחייתי אתכם, על כן תעשו עמדי גם כן חסד, שתחיו את בית אבי, כי מה שתחיו אותי אינו אלא רק 'אמת', וזהו **ונחבתם לי אות אמת**, והשיבו לה **ועשינו עמך חסד ואמת**, חסד שנחיה את בית אביך, ואמת במה שנחיה אותך. (אדרת אליהו יהושע ב יב) יצא מכלל בניו של הקב"ה, לפי שאין המלאכים יודעים מה בלב האדם, ורק הקב"ה בוחן כליות ולב ואין נסתר ממנו ולכן כשחושב לעבור עבירה רק הקב"ה יודע שרצה לחטוא בלבו, ואין אף אחד שיוכל להעיד על העבירה של מחשבת העבירה שהמלאכים לא יודעים, והקב"ה לא יכול להעיד שהרי אין אב מעיד נגד בנו, אבל במחשבת ע"ז שכפר באהודתו יתברך יצא מכלל בניו, ויכול הקב"ה להעיד עליו ושפיר נחשבת המחשבה למעשה. (שארית יעקב פרשת קדושים)
- כ. כיבוש הארץ נועדה באמצעות שליחות המרגלים - לכך לא נשלחו שבט לוי לפי שאין להם חלק ונחלה בארץ. (דעת זקנים)
- כ. כישרונם נימנו בענין שלשמו נשלחו כיצד לכבוש את הארץ איזו דרך ואילו ערים ראוי להתחיל להילחם בהם, ולא נמנו לפי סדר חשיבותם בתורה ויראת ה'. (העמק דבר) א"נ מעלת השלוחים נמנו - כיון שהיו נשיאים וראשי העם אין מעלתם שווה, יש שגדול מחבירו בחכמה ובכבוד, ולפי סדר זה של מעלתם מנאם. (רמב"ן) אך את ארבעת הראשונים שהם ראובן שמעון יהודה ויששכר מנה לפי סדר תולדותיהם (אמת ליעקב) *
- ל. **לעג לרש תרף עשהו** (משלי יז ה) והטעם האיסור מפני שיש בזה לעג למתים על כך שהם כבר אינם יכולים לקיים מצוות, בניגוד לחיים. *
- מ. מתו הנשיאים שנפתרו לעיל במנין הפקודים ובחנכות המזבח בתבערה ולא חיו אחרי חנוכת המזבח אלא כשלושה חדשים. א"נ מינו גם את אלה שנשלחו לתור את הארץ להיות נשיאי ישראל לצורך שליחותם. (אברבנאל). א"נ אף שלא היו נשיאים ממש מכל מקום קראם הכתוב 'נשיאים' כי היו אנשים חשובים כמותם או קרובים להם במעלה, אך את הנשיאים ממש לא יכול היה לשלוח אחר שכבר נתקן סדר הדגלים ונתמנו איש על דגלו ועל צבא מטהו, לא ייתכן ליטול את ראשי שבטיהם ודגליהם ולשולחם, כי הם עסוקים במשמרתם שניתנה להם מן ה'. (עקידת יצחק)
- מ. מרגלים אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. וכנגד הקדמת פה לעין הקדימו בקינה פ"א לעי"ן. (סנהדרין קד ב) *
- נ. נסיון עשירי הוא שניסה הדור ההוא את המקום, וכנגדם עש"ה נסיונות נתפסה אברהם אבינו עליו השלום, ועמד בקלם. ואם הוציאו דיבה רעה על הארץ שנתקדשה בעשר קדושות (כלים פ"א מ"ו), הרי קיבלו את עשרת הדברות ואת כל התורה, שבשבילה נברא העולם בעשרה מאמרות. (אזנים לתורה)
- נ. נביאים כהנים היו ויצאו מרחב הגיורת - וי"א אף חולדה הנביאה היתה מבני בנייה. (מגילה יד ב)
- ס. סנהדרין צריכים לפתוח בזכות תחילה - על כן פתחו בזכות הארץ באמרם **וגם נבת חלב ודבש הוא**, אולם אין מעמידין בסנהדרין מי שאין לו בנים, כדי שיהיה רחמן. המרגלים רצו לדון את משה ואהרן וזהו דין סנהדרין ואלרגום אותם באבנים. לכן אמרו ליהושע מי שראשו קטוע שאין לו בנים לא יכול לדבר ואין להחשיב את דבריו. (עיין יעקב) **ועוד** משה הוסיף לו יו"ד כדי להבדילו מעצת המרגלים ע"ז לגלותם עליו וא"ל דרישא של שמך שהיא היו"ד היא קטיעא משמותך ואתה כאחד מאתנו שלא נתמנה מפי הש"י רק מפי הנשיא שלו. (חידושי אגדות שם)
- ע. עושים רצונו של מקום מבטיח ה' לישראל שיאספו את דגנם, והוא גדל בזכותם. בזמן שאין עושים את רצונו של מקום, אז הוא נוטל מהם את הדגן ומראה להם שהוא שלו, והמעט דגן שגדל הוא בחסדו יתברך ובטובו משפיע. לכך אמר **דגני**, שאין גדל בזכות ישראל. (אמרי נועם - ברכות לה ב) *
- פ. פתיל תכלת - החושן מחובר לאפוד בפתיל תכלת (שמות כז כח). הציצית מחובר למצח הכהן הגדול בפתיל תכלת (שם כח לו), ולציצית צריך להיות פתיל תכלת (במדבר טו לח). בזכות הציצית ששקולה כנגד כל המצוות זוכים לקדושה כעין בגד של הכהן הגדול.
- צ. צדיק מעיקרו שהוא טוב מראשית היוולדו האוחז בצדקתו כל ימיו לא ייכשל במהרה. לעומת צדיק שהיה רשע מעיקרו (מתחילתו) ועשה תשובה קרוב הוא להיכשל וידמן לידו נסיון קשה, יתגבר הכח הראשון להתנות מדרכו הטובה. המרגלים היו צדיקים אבל לא מעיקרם. (קרו אורה סוטה לד ב) ק' ימים מ"ח תמוז ועד יו"ה כ', **תמוז** ר"ת זמני תשובה ממששים ובאים. ואשרי אדם מפתח תמיד ומתחיל להתכונן כבר בימים אלו לימי התשובה.
- ר. **רתמה** - שנאמר (במדבר לג יח) **ויסעו מקצרת ויחננו ברתמה**. וכתיב (יב טז) **ואמר נסעו העם מקצרות ויחננו במדבר פארן**. הרי שמדבר פארן וחצרות מחוז אחד הם. (בכור שור, חזקוני) ולמה נאמר **במדבר פארן** שהרי אנו יודעים שהיו באותה עת **במדבר פארן** שמיד אח"כ נאמר ציווי שליחת המרגלים, אלא לומר **במדבר פארן** היו **פלם אנשים** אך מיד לאחר מכן נתקלקלו. (ר"מ אלשיך)
- ר. רוחנית היא הראיה לגדולי השכל לראות את נוכחות ה', אבל מה שה' הולך לפני מחנה ישראל הוא דבר המורגש גם בעין הפשוטה הגשמית. וכן אמר הנביא ישעיה (נב ח) **פי עין בעין יראו בשוב י-הוה ציון ר"ל** כי עד עתה ג"כ ראו הנביאים שיבת ציון בעין המחזה שהוא עין הפנימי הרואה בנבואה, אבל לא בעין בשר וחוש החיצוני, אבל עתה **עין בעין יראו**, העין החוזה יראה בעין החושיי ובפועל שוב ה' ציון. (אזנים לתורה)
- ש. שקולה מצוות ציצית כנגד כל המצוות, ועוד שהיא תדירה יותר שנוהגת בין בחול בין בשבת ויו"ט משא"כ בתפילין. וק"ל תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. (לבוש סימן כה סוף א) וכתב השו"ע (א"ח"ה, כה, א) **אחר שלוש טלית מצויין**, יניח תפילין, שמעלין בקדושה. מבאר הגר"א - ואדם מתקדש יותר על ידי הנחת התפילין מאשר על ידי לבישת הטלית, ועל כן קודם ילבש הטלית ואח"כ יניח התפילין.
- ת. תלמידו המובהק הוא שנאמר (שמות לג יא) **ומשחתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל**. וגנאי גדול הוא לאדם שתלמידו אינו כהוגן. כי יאמרו אלמלא שלמד כך מרבו לא היה עושה את המעשים האלו, לפיכך התפלל משה במיוחד על יהושע. (מושב זקנים) *
- ת. תשעה באב ר"ת **את**. בא לרמז מה דאיתא בגמרא (תענית כט א) אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות. וכעין מה שכתוב בווהר פרשת וישלח 'ובגין כך אמרה אורייתא לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, א"ת לאסגאה תשעה באב, דלא אכלין ביה ולא שתין' [תרגום - ולכן אמרה התורה לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. א"ת ראשי תיבות תשעה באב שלא אוכלים ולא שותים בו]. כל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה. (טעמא דקרא)

מקורות / חידודון *

א. **אני י-הנה א-להיכם .. אני י-הנה א-להיכם.** כתב העמק דבר - ולפי הפשט מבואר לפי דברינו. דמיירי בשני אופני עבודת ה'. והנה בהיות ישראל במצרים היו ג"כ אנשי מעלה ודבקים בה' והקב"ה היה משגיח עליהם בהנהגה נסית כפי ערכם. אבל המון ישראל עוד שלא יצאו ממצרים לא ידעו מאומה מתורה ומצוות. וכמו כן לא באה עליהם שמעוה פרטית לפי המעשה עד שיצאו ממצרים וקבלו תורה ומצוות אז נשתנה הנהגה עליהם להשגיח לפי המעשה בדרך נסתר כמש"כ בספר דברים ב' שמע ישראל ובכ"מ וזה דכתיב שתי פעמים. נגד אופן הראשון כתיב אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי וגו' עמ"כ הוצאתי מא"מ כדי להשגיח עליכם לפי מעשה המצות. ונגד אופן השני כתיב אני ה' א-להיכם סתם. דמשמעו מכבד גם לפני יציאת מצרים. והכל לפי מעשה המצות. והשגחה פרטית ג"כ משונה באנשי מעלה משארי עובדי ה' כמש"כ בספר דברים במקרא פנים בפנים וגו' ובכ"מ.

ו. **ונחפתם שמה שלשת ימים,** אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים הה"ד **יחננו מימים ביום השלישי יחננו ונחיה לפניו.** ביום השלישי של שבטים שנאמר (בראשית מב יח) **ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי.** ביום השלישי של יונה ניהי יונה **במעי הדג שלשה ימים.** ביום השלישי של עולי גולה שנאמר (עזרא ח טו) **ונחנה שם ימים שלשה.** ביום השלישי של תחיית המתים שנאמר **יחננו מימים.** ביום השלישי של אסתר (ה) **א) ניהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות.** באיזה זכות רבנין אמרין בזכות יום שלישי של מתן תורה (שמות יט טז) **ניהי ביום השלישי בהית הבקר,** רבי לוי אמר בזכות יום שלישי של אברהם שנאמר (בראשית כב ד) **ביום השלישי וישא אברהם את עיניו.** (ילקו"ש יהושע רמז יב)
ח. **איתא בגמרא (סוטה לד ב) אָמר רבי יצחק: דָּבָר זֶה מְסוּרָת בְּיַדְנוּ מְאֹבְתֵינוּ: מְרָגְלִים עַל שֵׁם מְעֻשְׂיָהֶם נִקְרָאוּ.** נאנו לא עלתה בידנו אלא אָהד: "סתור בן מיכאל", "סתור" - שפטר מעשיו של הקדוש ברוך הוא. "מיקאל" - שפעה עצמו מִךְ. אָמר רבי יוחנן, אָף אָנוּ נִאמַר: "נחבי בן נפסי", "נחבי" - שפעה ביהויה דְּבָרְנוּ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. "נפסי" - שפיעע על מדותיו של הקדוש ברוך הוא. יוצא איפוא מדברי הגמרא שהכל הוא שם האיש בעצמו וכן הוא בשאר שמות של המרגלים אך שמות אבותיהם לא נזכרו עמהם כלל. (בן איש חי - דרושים)

כ. **א"נ מנה אותם לפי סדר זקנותם.** ולענין השליחות באותו זמן היו כולם שווים במעלה. (ספורנו) חוץ מארבעת הראשונים שנמנו כפי סדר תולדותם של השבטים. ורק מאפרים ואילך היה זה לפי הגיל. (אמת ליעקב) **א"נ רצה משה רבינו שבני לאה ובני רחל לא ילכו כל אחד בפני עצמם אלא כולם ביחד** ולכן לא מנה את זבולון לפי הסדר, אלא במקומו מנה את נשיא אפרים. (ר"י מוינה, פנח רזא) **א"נ נקט הכתוב שנים החשובים שבכל דגל.** ראובן ושמעון מדגל ראובן, יהודה ויששכר מדגל יהודה, אפרים ובנימין מדגל אפרים, והתחיל מדגל ראובן כי הוא נולד ראשון, ואחר שנקט הנכבדים שבכל דגל סידר את הנותרים, תחילה זבולון כי הוא הנשאר מדגל יהודה, ומנשה כי הוא הנשאר מדגל אפרים. ואחר שסיים בבני הגבירות עבר לבני השפחות, ובהם התחיל בדגל מחנה דן והמשיך בשני הנלווים עליו אשר ונפתלי, וסיים בבן השפחה שנותר מדגל ראובן שהוא גד. (אברבנאל) **א"נ אף שהחל בסדר תולדותם, מ"מ שינה הכתוב מעט מסדר זה לפי מעלת ארץ ישראל ולפי השבטים שחיבבו אותה.** על כן אחר יששכר הזכיר את אפרים, למעלת יהושע שחיבב את הארץ והנחילה לישראל. וסמך לו את בנימין מפני מעלת ארץ ישראל שנפלה בחלקו, ששם נבנה בית המקדש שהוא תכליתה של ארץ ישראל. ואחר את מנשה בסוף מפני שלא חיבב את הארץ ונחל בעבר הירדן, ואחר דן סמך את אשר ולא את נפתלי כפי סדר תולדותם, מפני שאשר נחל את מנעולה של ארץ ישראל והיה השומר שלה. שנאמר (דברים לג כה) **ברנל ונחשת מנעולה וינמיך דבאף.** פרש"י - אָרְצְכֶם נְעוּלָה בְּקָרִים שְׁחוֹצְבִין מִקֶּם בְּרָנְל וְנַחֲשֵׁת; וְאָרְצוֹ שֶׁל אֲשֶׁר הָיְתָה מְנַעוּלָה שֶׁל אָרְץ יִשְׂרָאֵל. ואת גד הזכיר בסוף מפני שהוא מאס הארץ ונחל בעבר הירדן, אך את ראובן הזכיר ראשון אף שגם הוא מאס בה מכל מקום כיון שהוא הבכור חס על כבודו. (צור המור)

ל. **מותר ליכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית והוא שלא יא נגרר על הקברות אבל אם הוא נגרר על הקברות אסור משום לועג לרש במה דברים אמורים בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם אבל אנו שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה אסור אפילו אינם נגררים והני מילי כשהציציות מגולים אבל אם הם מכוסים מותר.** (שו"ע או"ח כג א). איתא בגמרא (ברכות יח א) **לא יקלף אדם בבית הקברות ותפילין בראשו ונספר תורה בפרוץ וקורא.** נאם עושה פן — עוֹבֵר מִשׁוּם "לועג לרש חרף עושהו". **כתב הרשב"א - וספר תורה בזרועו וקורא בו.** לאו דווקא, אלא שהוא הדין דלא יקרא בעל פה. **כתב רבינו יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל - יש להסתפק האם חל איסור לועג לרש דווקא כשמקיים מצוה בפני המת או אף אם אוהז חפצא של מצוה בפני המת.** ומלשון הגמרא "לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרועו וקורא" משמע דליכא איסור אא"כ מקיים מצוה בפני המת. וכן משמע מהגמרא לקמן (יה). "רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוו קשדיא תכלתא דרבי יונתן, א"ל רבי חייא דלייה כדי שלא יאמר למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו", ומבואר דאם מכסין מצות ציצית אינו עובר משום לועג לרש דאינו מקיים מצוה בפרהסיא בפני המת. וכן משמע מתוס' (ד"ה ספר) דאפילו לקרות בעל פה אסור משום דמקיים מצות ציצית בפני המת. ולפי"ז מבואר היטב הא דאיתא בב"ק (דף יז.) "ת"ר וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה וכו' שהניחו ספר תורה על מיטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה", דאין בזה משום לועג לרש דלא קיימו מצוה בפני המת. (ספר רשימות שיעורים)

מ. **כן הוא בכל א"ב שבספר קינות חוץ מא"ב ראשון ואפשר דאי הוה שינה גם בראשון היה אפשר לומר שכן היה סדר של ירמיה בא"ב אבל השתא בראשון הראה לנו שכן היה סדרו וכן סדרן דוד בתהלים אלא ששינה בא"ב אחרונים לדרשה זו.** (חידושי אגדות - סנהדרין קד ב)
ואפשר דהמרגלים היו גרמא שאם היו נכנסים לא"י ומשה רבינו ע"ה נכנס והיתה גאולת עולם ומשו"ה הש"ס תלה במרגלים וכתב מהר"ש יפה ז"ל דלא כיונו להעיד שקר רק דסברו דודאי כך יהיה ע"ש באורך ובהכי ניהא דבא"ב ראשונה כתוב עין פה לומר דלא כיונו לשקר ומה שלא סברו שיהיה לא אמרו אך בדבר שסברו שכן יהיה הוא אומרים. **א"נ אפילו דבא"ב ראשונה הם דברי השכינה זאת אומרת על אלה אני בוכיה וכו' היו בני שוממים וכו' פְּרָשָׁה צִיּוֹן וכו' ומאחר שהם דברי השכינה לא הקדים לה לעינן.** (מראית העין שם)

ע. **דְּגָנִי - דְּגָנִי : כתב הבן יהוידע - נראה לי בס"ד ההפך כאן יו"ד וכאן כ"ף,** ובזמן שעושין רצונו של מקום כתיב בהו (ישעיהו מט, טז) **הן על פנים חקתיה,** ואז אותו זמן יבא אות כ"ף ויהיה במקום יו"ד, וקרינן ליה דְּגָנִי. (ברכות שם)

ת. **א"נ יהושע היה לאורך כל הדרך מחוץ לעצת המרגלים,** ולכן סמך משה שתועיל תפילתו, משום הבא ליטהר מסייעים לו, אך כלב היה מתחילה בעצת המרגלים אלא שבסופו של דבר רוח אחרת היתה עמו ולכן סבר משה שתפילתו לא תועיל לכלב. (ר"ה פלטיאל) **א"נ יהושע גדל אצל משה והיה תלמידו,** הכיר בו שאין כוונתו עתה לרעה, ולכן התפלל שלא תשתנה דעתו לרעה. אך על שאר המרגלים לא יכול היה להתפלל, כי שמא כבר עתה דעתם לרעה, ואם יתפלל שלא תשתנה דעתם נמצא מבקש שיישארו בדעתם הרעה. וגם אילו היה מתפלל שישנו דעתם לטובה שמא דעתם לטובה, על כן מספק לא התפלל עליהם. (מושב זקנים) **א"נ ישראל פחדו מעמלק משום שנוכו בו בעבר כשנלחמו בו,** וזו הסיבה שאמרו המרגלים (יג טט) **עמלק יושב בארץ הנגב** כדי להפחיד את עם ישראל מלהיכנס לארץ. ומשום כך פחד משה שאם ישמעו דברי רפיון ופחד מיהושע שלחם בעצמו את מלחמת עמלק, יאבדו כל תקוה לנצח במלחמה, לכן התפלל משה תפילה מיוחדת על יהושע. (משך חכמה) **א"נ לפי שהיה כלב נשוי למרים הנביאה שהייתה צדקת גדולה,** לא חשש משה שכלב ייתפס בעצת המרגלים. (אמת ליעקב) **א"נ יהושע היה נצרך לברכה שיצליהו ה' כדי שלא יפגעו בו המרגלים לרעה,** אולם כלב לא היה צריך לברכה זו שהרי כלפי חוץ הראה עצמו כאילו הוא מסכים עם המרגלים ורק כאשר חזרו אל בני ישראל גילה את צפונות לבו. (ח"ה עה"ת) **א"נ תרגום יונתן וכדי תמא משה ענוותנותיה קרא משה להושיע בר נון והושיע.** שמתוך ענוותנותו של יהושע חשש משה שלא יעז לחלוק על חבריו המרגלים לפי שהיו גדולים ממנו במעלה. (כתב סופר) **א"נ אחר שניבאו אלדד ומידד 'משה מת ויהושע מכניס' חשש משה שמחמת ענוותנותו יחטא יהושע כדי שלא יכנסו לארץ וממילא לא יהיה הוא המנהיג.** **א"נ משה שלח את המרגלים להכריע איך ילחמו ובאיזה דרך ילכו ואיך יתנהגו ולזה היו צריכים לידע אם הם אנשים חזקים ואי זו ארץ זו,** ולזה הוה התפלל על תלמידו יהושע **יהי יושיעך מעצת מרגלים** היינו שלא תלך אחריהם אלא אמור מה שבדעתך וזה היתה כוונתו אלא שמן השמים גם כן שלא ימשך אחר עצתם הרעה. (טעמא דקרא)

שבעים פנים לתורה, לעיתים תהיה יותר מתשובה אחת
התשובות אינם להלכה למעשה, הערות והארות יתקבלו בברכה
לעילוי נשמת הרב חפץ בן אסתר זצ"ל
לקבלת העלון במייל ניתן לפנות לכתובת ramnadlan018@gmail.com